

Palatul cultural din Arad

Palatul Cultural din Arad

Fiecare oraș cu un trecut istoric și de oarecare reputație în viața culturală s'a năzuit, să creeze un document neperitor, menit să demonstreze vremurilor și generațiilor de mai târziu, înalta sa pricepere pentru tot ce înseamnă cultură și civilizație.

Municipiul Arad, cari azi stă de veghe la granița de Vest a țării, cu mândrie își justifică înalta apreciere a intereselor culturale prin numeroasele sale instituții de cultură, între cari Palatul Cultural ocupă un loc de onoare, atât prin frumoasa și monumentală lui înfățișare exterioară, cât și prin importanta-i activitate culturală desfășurată prin diferite secții speciale, cum sunt : colecțiile muzeale, biblioteca și sălile de reprezentații și expoziții.

Noțiunea de „palat cultural” este de înțeles larg și cuprinzător și înseamnă o instituție cu mai multe ramificări culturale.

Ideia este foarte practică și proprie în viața unui oraș de provincie, unde nici posibilitățile materiale nu permit și nici pretențiile intelectuale nu impun în mod imperativ înființarea de instituții speciale și independente în domeniul culturai și al științei. Din contră, este bine venită o concentrare la un loc a mai multor secții culturale. Astfel de pildă este de mare folos, că sub acelaș acoperiș cu secțiile muzeale, se află și biblioteca, ce fiind la îndemână, facilitează complectarea cunoștințelor și a interesului trezit prin vizitarea colecțiilor muzeale.

Palatul Cultural din Arad, își are istoricul său.

El este rodul frământărilor de mai bine de un deceniu ale unor factori culturali călăuziți de ideea de a ridica un altar măreț artelor frumoase și științei. Cronicarul obiectiv trebuie să înregistreze faptul istoric incontestabil, că societatea maghiară „Kölcsey” a fost inițiatorul înființării acestei instituții. Nu putem scăpa din vedere nici importanta năzuință generală, ce ca un puternic curent a electrizat pe toți factorii culturali din fosta Ungarie, în cele două decenii înainte de războiul mondial, ca să încurajeze prin ajutor din partea statului, centrele provinciale la înființarea de case și palate culturale. Din această atmosferă prielnică culturai s'a zămislit ideea de a crea și la Arad un palat cultural. Comitetul numitei societăți, în ședința din toamna anului 1901 a ridicat pentru prima dată această idee, pe care apoi la anul 1904 și-a însușit-o și Consiliul Comunal al Municipiului. După procurarea fondurilor necesare, lucrările au pornit în toamna anului 1910, sub priceputa conducere a arhitectului arădan Ludovic Szántay și au fost terminate la sfârșitul anului 1912. Inaugurarea Palatului Cultural și deschiderea secțiilor de propagandă culturală au avut loc la 26 Oct. 1913 în cadrele unui mare festival cultural.

În sălile pomposului edificiu au fost adăpostite următoarele secții : a) Biblioteca constătătoare din circa 25 mii volume ; b) Muzeul istoric din anii 1848/49 poreclit „muzeu de relicvii” ; c) Colecția

preistorică ; d) O mică colecție din trecutul Aradului și e) Muzeul de arte frumoase, o prețioasă colecție de tablouri și sculpturi, în mare parte trimise din Budapesta, ca depozit al Muzeului de bele-arte de acolo.

Conducerea Palatului Cultural de pe acele vremuri, pe lângă lăudabila intenție de a înviora viața culturală din orașul și regiunea Aradului, a comis cea mai amară nedreptate față de cultura românească, atunci când pe frontispiciul clădirii a pus provocătoarea inscripție „Culturei maghiare“! („A magyar közművelődésnek“!). Și consecvent

Intrarea principală (parter)

acestei inscripții, cea mai importantă secție a instituției, care era biblioteca, în toți anii ei de funcționare de sub regimul maghiar, n'a aflat de cuviință să aboneze nici măcar un ziar sau o revistă românească, precum nicio carte românească mai de valoare nu s'a aflat în bogatul ei inventar. Și această nedreptate este cu atât mai usturătoare, când se știe că fondurile din care s'a putut ridica această instituție, au fost stoarse în bună parte și din vlagă bietului contribuabil român din județul curat românesc și din orașul cu o treime de locuitori români.

După marea dreptate ce a răsărit pe seama popoarelor subjugate, din ruinele cataclismului mon-

dial, inscripția nejustă a dispărut odată cu regimul șovinist. Ea a fost înlocuită cu cea de azi : „Palatul Cultural“. Deodată cu noua inscripție a intrat și un nou spirit în administrarea acestei instituții. Azi Palatul Cultural din Arad, este adevăratul templu al artelor și al științei și stă deschis pentru orice manifestare culturală serioasă, fără deosebire de limbă și confesiune.

Aici au adăpost aproape toate societățile culturale din oraș, atât cele românești, cât și cele streine, în activitatea cărora se canalizează întreaga viață culturală din Arad.

În primăvara anului 1921, autorul acestor rânduri a fost invitat de către Primăria Municipiului Arad, să ia în primire conducerea instituției în calitate de director. Din prima clipă și până în momentul de față singurul gând călăuzitor ne-a fost crearea unei atmosfere românești și întronarea intereselor culturale naționale acolo, unde până aci graiul și slova românească n'au putut străbate. Dar tot ce s'a făcut în folosul culturii românești, s'a făcut în semnul dreptății, fără a jigni interesele culturale ale altor națiuni.

Primul important pas spre această țintă măreață a fost fericita idee de a se dăruii Palatului Cultural din Arad, prețioasa bibliotecă a marelui savant și istoric A. D. Xenopol, care întregită de către Ministerul Muncii cu tot atâtea volume alese cu multă grijă și pricepere din domeniul literaturii române, a însemnat primul moment de intrare triumfală a cărții românești în această instituție. Deodată ca prin minune 5000 volume, aproape toate scrise în limba românească, au pătruns cu glorie în biblioteca ce până mai ieri nu arăta niciun interes pentru scrisul românesc .

Cuvine-se, ca și cu acest prilej, să închinăm steagul recunoștinței noastre, celor ce și-au înscris cu inițiale de aur numele lor în analele Palatului Cultural din Arad. Atât d-na Riria A. D. Xenopol, ilustra donatoare, cât și d-l Gr. Trancu-Iași, titularul de atunci al Ministerului Muncii, care prin chibzuirea-i intervenție a făcut, ca biblioteca să fie dăruită Aradului, sunt și vor fi pururea aproape de sufletul intelectualilor români din acest oraș .

Pe de o parte scrisul românesc din bibliotecă, pe de alta graiul dulce al conferințelor și al cântecelor românești, ce răsuna de pe scena sălii de reprezentării în cadrele șezătorilor culturale puse la cale de direcția instituției, au dovedit că noii stăpâni sunt pe deplin vrednici de moștenirea ce le-a hărăzit destinul popoarelor eliberate. Cele 30 șezători din anii 1922—24 au fost un strigăt de triumf al manifestărilor culturale românești, cari în orice privință se ridicaseră la nivelul cultural și artistic, ce putea satisface pretențiile unui oraș de provincie. La masa de conferințe nu odată am putut vedea pe unii dintre cei mai de seamă profesori dela universitățile din București și Cluj. Iar la punctele artistice adeseori am auzit artiști de prima forță, chiar și de aceia cu nume mondial. Spre marea mulțumire a

elementului românesc, putem constata, că aceste reprezentații au avut putere de atracție și pentru cetățenii de naționalitate streină, căci atât între debutanți, cât mai cu seamă între spectatori, nu arareori am putut remarca și minoritari.

Din aceste frumoase și rodnice începuturi s'a dezvoltat un puternic curent, ce a deșteptat în pătura socială românească cel mai viu interes pentru manifestările culturale (șezători și conferințe) puse la cale în Palatul Cultural, devenind ele o adevărată necesitate sufletească atât pentru adulți, cât mai vârtos pentru tineretul școlar.

După-ce în anul 1924 și în orașul nostru a luat ființă un despărțământ al Asociației „Astra”, era un lucru cum nu se poate mai firesc ca de aci înainte nu o singură persoană să stea în centrul mișcărilor culturale, ci totalitatea intelectualilor români din acest oraș, reprezentați prin comitetul Astei. De aceea direcția Palatului Cultural a crezut de bine să cedeze alcătuirea conferințelor societății culturale „Astra”, care singură, sau în colaborare cu alte societăți mai noi (Infrățirea) și cu concursul Extensiunii Universitare din Cluj și al Universității libere din București, a întocmit fără întrerupere un lung șir de conferințe și serbări naționale până în momentul de față. Direcția Palatului Cultural pe lângă administrarea instituției și-a impus inițiativa de a reorganiza secția muzeală și de a crea noi colecții cu scopul de a scoate în relief cultura românească, a cărei urmă lipsea cu totul din colecțiile vechi.

I. SECȚIA MUZEELOR.

a) Muzeul de arte frumoase.

Fără îndoială cea mai de valoare colecție muzeală dintre toate ce posedă Palatul Cultural din Arad, este galeria de tablouri și sculpturi, care așezată în 5 săli spațioase și 3 cabinete mai mici, are un cubaj total de 1173,5 m³. Două dintre săli au lumina din tavan, iar celelalte prin ferestre. Prin tehnica expunerii el este unul dintre puținele noastre muzee, cari îndeplinește condițiile moderne ale unei colecții bine organizate. Lumina din tavan și pereți neîntreruși de ferestre face posibilă expunerea în condiții avantajoase a pieselor de orice dimensiuni.

Numărul obiectelor este în total 256 buc. după următoarele genuri: a) picturi în ulei, 193 buc.; b) acvarele, 15 buc.; c) pasteluri, 7 buc.; d) gravuri și deseme, 24 buc.; sculpturi, 17 buc. Între autorii acestor opere de artă figurează pictorii: Grigorescu, Aman, Kimon-Loghi, Costin Petrescu, Strâmbu, Pătrașcu, Catargi, Al. Pop, Sabin Pop, J. Nișescu, Isachie, Tempeanu, Troteanu, Catul Bogdan și sculptorii: Gh. Dumitriu, Groza și Ladea, ca să amintim numai pe cei mai de seamă artiști români prezenți în această colecție. Artă streină este reprezentată prin pânzele lui Munkácsy, Feszty Liezen-Mayer, Lotz, Barabás, Bihari, Keleti, G.

Brodzky, Hegedüs, L. Spányi etc. și prin sculptorii: Rubletzky, Gallas și Sebök. Din pânzele vechi cele mai valoroase au fost depozitate de către Muzeul de bele arte din Budapesta, cari mai târziu potrivit tratatului de pace dela Trianon au trecut în proprietatea Municipiului Arad.

Din acest depozit au fost ridicate 21 pânze de către un delegat trimis din Budapesta în luna Ianuarie 1919, și au fost transportate în Ungaria în baza ordinului Nr. 12573/1918 al Primăriei. Cum această procedură a fost contrară stipulațiunilor cuprinse în tratatul de pace dela Trianon, direcția

Antreul dela etaj

Palatului Cultural a reclamat prin Inspectoratul Muzeelor, tablourile ridicate. Dar până în prezent nu s'a ajuns la nici un rezultat favorabil pentru noi. Valoarea achizițiilor noi făcute din alocațiile bugetare ale Primăriei în anii de administrație românească, trece peste suma de un milion lei, în care sumă se cuprind și donațiile Ministerului Cultelor și Artelor, precum și achizițiile făcute din fondul adunat de Comitetul Special al Palatului Cultural. Cu toată recunoștința trebuie să amintim aci laudabila activitate a d-lui Ing. Nic. Petrescu, fost director la fabrica „Astra” din Arad, care din inițiativă particulară și cu un devotament neîntrecut și vrednic de toată laudă, a adunat fonduri speciale

cu scopul de a înzestra această colecție cu opere de artă românească, peste limita îngustă a bugetelor oficiale. Numărul total al operelor de proveniență românească este de 56 buc. reprezentând toate genurile picturii.

Astfel cu ajutorul bănesc al Primăriei, din donațiile ministerului și cu concursul oamenilor de bine am izbutit să înjghebăm în cursul celor 10 ani din urmă, o frumoasă colecție de pânze și sculpturi românești, ce poate sta fără sfială alături de operele artiștilor streini. Și cu atât mai mare este meritul factorilor respectivi în această operă de naționalizare, cu cât noi românii am sporit acest muzeu din propriile noastre puteri achiziționând bucată cu bucată, din fonduri adunate cu multă trudă, pe când antecesorii noștri au primit colecții întregi de-a gata dela muzeul central din Budapesta.

Muzeul este deschis pentru publicul vizitator — în mod sistematic cum se obicinuește în muzeele mari din Apus — de 4 ori pe săptămână în cursul lunilor Martie Octombrie, iar în lunile de iarnă — oricând s'ar ivi necesitatea — se pune la dispoziția vizitatorilor un călăuz dintre angajații bibliotecii în timpul orelor oficiale. Intrarea la muzeu este gratuită pentru școlile în excursie și pentru grupuri de studenți sau participanți la excursiuni organizate oficial.

Dela persoane particulare se încasează o taxă de 5 lei de persoană. Numărul vizitatorilor în anul precedent a fost 2154 dintre cari 1543 cu taxă, iar 611 gratuit.

b) Muzeul etnografic.

Muzeul etnografic este o creațiune nouă, organizată după război sub regimul conducerii actuale cu scopul de a reliefa în cadrele unei colecții de caracter românesc, viața dela sate din județul nostru. El este așezat într'o singură, dar spațioasă sală, unde ni se înfățișează o casă țărănească cu patru încăperi caracteristice ținutului, de unde au fost colecționate obiectele expuse. O cameră de sărbători arată grija și bunul gust al gospodinei române, care de obicei își împodobește pereții cu icoane sfinte — uneori pictate pe sticlă — și cu farfurii fabricate de olarii satelor. In jurul acestora sunt

orânduite frumoase prosoape țesute de mâna pricpută în arta țesătoriei. Pe paturi, mai multe rânduri de perne, aproape până în tavan, demonstrează avuția casei și partea însemnată a zestrei, ce are să primească fata mare din casă. Sub perne sunt așternute scoarțe, produsul războiului, ce nu lipsește din nicio casă mai de „dăi doamne”. Insași mobila este făcută de mâna dibace a iscusitului sătean „autodidact” în măestria tâmplăriei. Alături de camera de sărbători, se află o bucătărie, apoi o cămară de bucate amenajată cu uneltele ce nu pot lipsi din nicio casă regulată. In sfârșit tot sub acelaș acoperiș se înșirue o cameră de lucru. Aici o fetișcană (manechin) în port țărănesc, ne face iluzia unei harnice țărance, care cu sârguință învățește suveica printre firele țesături întinse pe sulul războiului pus în funcțiune. Pe pereții acestei camere sunt atârdate diferite scoarțe și traiste, tot

atâtea modele și exemplare caracteristice pentru moda satelor de unde provin. Tot aici sunt expuse variatele soiuri de vârtelnițe, fuse, spete și alte unelte de ale țesătoriei, precum și o meliță demonstrând felul cum se sfarmă cânepa.

Intr'o altă parte a sălii sunt puse la vedere publică, pe table atârdate pe pereți, numeroase piese adunate dela un cioban primitiv, dar foarte iscusit și născocitor, care

departe de zgomotul orașelor și al satelor civilizate, își trăia zilele sale de adâncă bătrânețe în valea Cladovei (jud. Arad) în cele mai nepretențioase condiții. Afară de uneltele bătrânului cioban de o uimitoare invenție, tot aici vedem mai multe sute de obiecte adunate din domeniul agriculturii, al păstoritului, vânătoarei și al pescuitului.

Colecția în forma ei de azi a fost desvoltată din sâmburele, pe care l-am creat la îndemnul și cu concursul moral și material al Inspectoratului Muzeelor din Transilvania, al cărui titular era atunci — și este și azi — d-l Prof. univ. Dr. Coriolan Petranu. Cu toată sărăcia fondurilor augmentate parte prin subvențiile de stat, parte prin alocațiile bugetare ale Primăriei orașului nostru, ambele relativ destul de modeste, căci în total nu s'au cheltuit cu această colecție mai mult de 70 mii lei, totuși îndrăznim a crede, că ne-a reușit să creem un simpatic și atrăgător colțisor de muzeu etnografic, din

Galeria de tablouri: sala românească

care să respire o curată atmosferă românească, și un miros de busuioc și aghiasmă.

c) Muzeul de relicvii din anii 1848/49.

În cadrele acestei colecții sunt expuse în 2 săli mari mai bine de 2300 piese, toate în strânsă legătură cu persoanele și evenimentele anilor de revoluție din 1848/49. Ele au fost colecționate sub auspiciile societății „Kölcsey” de către merituosul ei președinte A. Varjassy și vrednicul colaborator al acestuia, vice-președ. Al. Lendvay. Primul s'a folosit de concursul învățătorilor din județ, fiind revizor școlar, iar al doilea de agenții săi de asigurare, cari pătrundeau prin toate satele și casele și adunau cu sârguința furnicei, tot ce socoteau a fi de folos scopului urmărit. Obiectele adunate au fost expuse în dulapuri acoperite cu sticlă, iar altele atârinate pe perete.

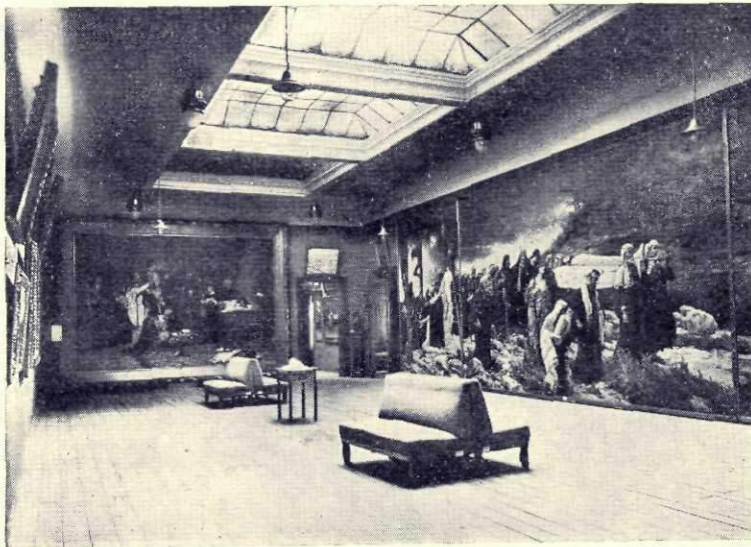
Varietatea lor este nespus de bogată. Dela simpla sulică a „gardistului național” făurită dintr'o coasă ruginită și până la minunatele pistoale ale comandantului suprem: Gen. Artur Görgei, sau până la bucățelele de lemn rupte și păstrate din spânzurători pe care au fost executați cei nouă (din 13, căci 4 au fost împușcați) martiri ai Aradului din vremurile acelea, o mulțime de lucruri

fără o anumită valoare de muzeu, dar cari la un loc dau un netăgăduit document de înaltă pricepere cum trebuiesc cinși eroii unui neam și cu câtă sfințenie sunt datori să cultive urmașii recunoscători, sentimentul de pietate în sufletul generațiilor viitoare. Intreaga colecție, cu o infimă excepție a puținelor obiecte ce se refer la Avram Iancu și alte persoane române, n'are pentru noi românii niciun interes istoric deosebit. Se așteaptă timpul și prilejul potrivit pentru a fi dat Ungariei întreg muzeul acesta în schimbul altor contravalori, ce interesează mai de aproape cultura românească și istoria neamului nostru.

d) Muzeul preistoric.

Amenajat într'o singură sală cu dulapuri destul de corespunzătoare, dar prea puțin suficiente pentru întreg materialul colecționat, acest muzeu cuprinde bogatul material rezultat din săpăturile ar-

heologice organizate de direcția Palatului Cultural pe teritoriul mai multor stațiuni preistorice din cuprinsul județului Arad. Săpăturile au fost conduse și supravegheate de d-l Prof. Dr. Martin Roska, directorul Muzeului Carpatin din Cluj. Tot d-sa a pregătit și inventariat tot acest prețios material, din care 5000 piese sunt expuse, iar restul de cc. 7000 buc. se păstrează în lăzi, din lipsa de loc și dulapuri. Materialul expus se compune din obiecte de piatră, os și aramă, reprezentând diferite epoce preistorice. Paleoliticul inferior este bine reprezentat prin materialul aflat în stațiunile Iosășel, Valea Mare, Moneasa din județul Arad, precum și din alte stațiuni din diferite județe ardelenesti. Iar stațiunea Șanțul-Mare de lângă comuna Pecica jud. Arad, a contribuit la sporirea acestei colecții cu multe și prețioase piese caracteristice din epoca neolitică.

Galeria de tablouri

Importanța deosebită ce-o are această colecție se explică din faptul că stațiunile paleolitice ne-au dat material original din epoca precehuliană, deci, după credința d-lui Dr. Roska, ele ar fi cele mai vechi stațiuni ale omului din epoca paleolitică din întreg cuprinsul Europei de Est.

Săpăturile arheologice de pe teritoriul județului nostru au fost organizate în lunile de vară și toamnă ale fiecărui an, cu

începere și fără întrerupere, dela anul 1923 până la 1930. Cheltuelile le-am acoperit din bugetul Primăriei și din modestele contribuțiuni ale Prefecturii județului și ale societăților culturale: Astra și Kölcsey.

Muzeul a fost vizitat în afară de publicul laic, cu foarte mare interes nu numai de către specialiști din țară, ci chiar și de către distinși savanți din streinătate. D-l prof. univ. Gordon Childe, directorul Institutului Antropologic din Londra, apoi d-l prof. Dr. Kurt Tackenberg dela Muzeul Arheologic din Breslau, precum și d-l prof. Dr. Fettik dela Muzeul Național din Budapesta, au studiat în amănunt colecția noastră procurând fotografii și făcând deseme după piesele considerate ca vrednice exemplare de reprodus în cadrele publicațiilor din revistele și buletinele institutelor menționate.

e) Colecția istorică din trecutul orașului și jud. Arad

Aceasta este cea mai modestă colecție dintre toate ce are Palatul Cultural și conține diferite o-

biecte de amintire în legătură cu anumite persoane cu rol însemnat în istoria oraşului. Pe lângă vederile vechi, în care se păstrează înfăţişarea unor părţi principale din Aradul de acum 80—100 ani, sunt expuse numeroase inscripţii fundamentale făcute pe table de tinichea cu menţionarea sumei şi a familiei donatoare. Din aceste sume se întreţineau paturi la spitalul judeţean pentru bolnavii săraci. Într'un dulap se păstrează o mică colecţie de porţelanuri cu câteva piese preţioase (Sèvres, Alt-Wien, etc.), iar într'un pupitru sunt expuse scrisori originale trimise de M. Munkácsy, marele pictor maghiar, prietenilor săi şi unui librar arădan. Tot aici este şi un desen în creion, un fel de autoportret a lui Munkácsy din tinereţea lui de suferinţă, când făcea primele încercări „artistice” în orele libere, după ce părăsise tejeheaua şi rânduia din atelierul tâmplarului Ferdinand Albrecht, unde era angajat în calitate de calfă. Căci este ştiut, că cel mai mare pictor al ungarilor şi-a început cariera sa plină de mizerii, ca ucenic de tâmplar. Un număr însemnat de acte vechi, registre, protocoale şi obiecte din viaţa breslelor industriale completează materialul acestei colecţii, care şi ea numără 297 piese.

f) *Muzeul şcolar „Balász”.*

Denumirea e cam pretenţioasă pentru o colecţie de interes numai pentru învăţământul intuitiv şi cu referinţă la noţiunile geografice, hidrografice, geologice, etc. Este denumit „Muzeu şcolar”, deoarece a fost organizat în vederea scopurilor de şcoală şi confecţionat în cea mai mare parte de elevi de şcoală şi în special de orfanii institutului condus de un vrednic şi priceput pedagog: fostul director al Orfelinatului din Arad, Francisc Balász. Intenţiunea organizatorului a fost, ca să obicinuiască din fragedă tinereţe pe micii săi orfani la muncă folositoare, care a început cu lucrări de slöjd şi treptat s'a dezvoltat după iscusinţa şi dibăcia individuală, până la o perfecţiune în cele mai gingaşe lucrări, ale căror rezultate sunt hărţile plastice şi diferite reliefuri topografice. Această interesantă colecţie a stârnit admiraţia celor mai de seamă pedagogi, cari au văzut-o, în frunte cu marele savant istoric: d-l Prof. N. Iorga.

În total şase colecţii formează secţia muzeală din Palatul Cultural. După cum reiese din cele de mai sus, ele au un conţinut destul de bogat pentru un muzeu de provincie, susţinut din sărăcia unui oraş şi foarte rar ajutat de minimale subvenţii de către stat. Cu toate acestea ele sunt întreţinute şi administrate după cerinţele tehnice de muzeu modern şi în deosebi galeria de tablouri cu sălile ei spaţioase, cu lumină din tavan şi cu pereţi atât de apropiaţi pentru expunere, are aspectul unui muzeu modern şi bine organizat.

II. SECŢIA BIBLIOTECII.

Biblioteca Palatului Cultural este aşezată în partea de Sud-Vest a clădirii şi ocupă aproape întreg apartamentul din parterul acestei părţi. Printr'o intrare separată, publicul vizitator pătrunde în locurile, ce adăpostesc biblioteca cu următoarele ei subdiviziuni: a) Sala de împrumutare; b) Sala de citire; c) Depozitul principal.

Biblioteca noastră azi numără peste 60 mii volume de un foarte variat şi valoros conţinut. Dela incunabule şi dela diferitele ediţii vechi ca Elzevire, Aldine, In usum Delphini, etc. şi multe rarităţi preţioase, până la cele mai moderne opere, toate ramurile ştiinţei şi ale literaturii sunt reprezentate în mai multe limbi. Este uşor de înţeles, că numărul cel mai mare îl dau operele scrise în limba maghiară, cari ating cifra de 25 mii. Apoi urmează cărţile româneşti — literatură şi ştiinţă la un loc — în număr de peste 15 mii volume. Restul se divizează între limbile clasice 7 mii vol. şi cea franceză 8 mii vol. pe când limbile germană, italiană, slave, etc., toate laolaltă nu numără mai mult de cc. 5000 vol.

Palatul Cultural a intrat în posesiunea acestei biblioteci la anul inaugurării sale, adică la 1913, când proprietarul vechi, societatea „Kölcsey” a cessionat dreptul de proprietate Municipiului Arad, cu condiţia, ca toţi membrii din prezent şi viitor ai numitei societăţi să poată folosi (consulta şi împrumuta) secţiile bibliotecii în mod gratuit.

Nucleul din care s'a format biblioteca de azi este mica colecţie de cărţi, ce a luat fiinţă la anul 1883

Muzeul etnografic: odaia de lucru

sub auspiciile societății menționate. El a fost augmentat an de an cu mici cumpărături și prin donații sporadice. Cel mai însemnat moment în dezvoltarea acestei biblioteci a fost achiziționarea bibliotecii „Atzél”, cea mai de valoare parte a bibliotecii. Numită după o familie nobilă din Arad, dela care s'a cumpărat, ea a însemnat incorporarea celor 5000 vol. cărți franțuzești din sec. XVI—XVIII-lea, cu un mare număr de incunabule și alte rarități prețioase. Colecția „Atzél” conține cărțile din biblioteca fondată de o renumită familie de magnați unguri dintre cari se distinge Contele Ștefan Csáky și soția sa Iulia, născ. Endrödy, ambii de o aleasă cultură apuseană, cari au adunat cu mare pasiune aproape tot ce se afla mai de valoare pe rafturile librarilor din Viena și Paris. Aceste cărți se disting și prin exteriorul lor pompos în legături de piele, bogat aurite.

Cu regret trebuie să accentuăm faptul, că în biblioteca Palatului Cultural în anul 1921, când a fost luată în primire de către conducerea românească, nu se afla nicio carte românească de valoare literară. De aci urmează în mod logic, că nici consultatori români n'au putut fi, afară de cei ce ceteau cărți unguerești decât în număr foarte redus. Această împrejurare a determinat pe d-l Gr. Trancu - Iași să

mijlocească trimiterea bibliotecii „A. D. Xenopol” la Arad. Din acest prețios sâmbure s'a dezvoltat frumoasa colecție de cărți românești, ce azi hrănește mii de suflete dornice de slova românească.

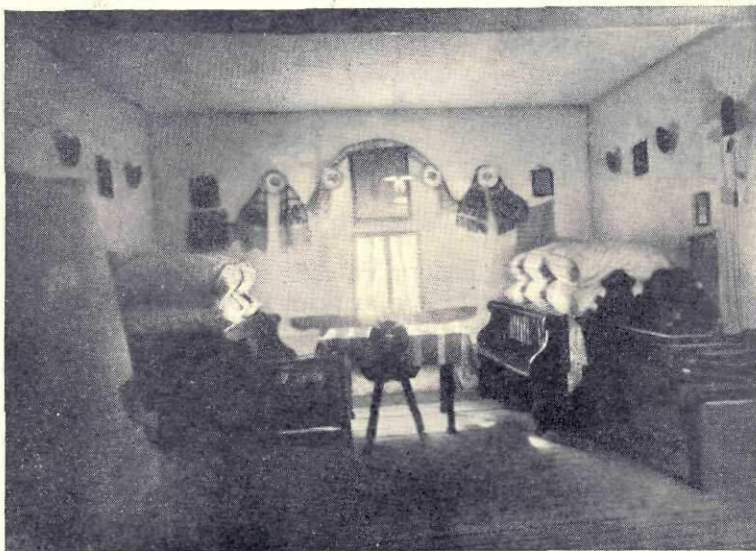
Biblioteca are două cataloage pe fișe: unul în ordine alfabetică, întocmit după numele autorului sau după titlul cărții, iar celălalt după materii.

Afară de cărți biblioteca păstrează și un mare număr de documente și acte, în bună parte inedite, care se află în arhivele noastre, despre care se va vorbi mai jos.

a) *Sala de împrumutare.* Aici se împrumută cărțile acasă. O colecție de cc. 7000 vol. din domeniul literaturii frumoase în limbile română, franceză, maghiară și germană, stă întru acest scop la dispoziția membrilor bibliotecii. Împrumutarea se face după un sistem foarte simplu și bazat mai mult pe încredere. Ca asigurare pentru cărțile ridicate, se depune o garanție. Cotizațiile sunt minimale: 24 lei

pe semestru, dar cu atât mai ridicate sunt amenzile de întârziere (dela 5—20 lei de fiecare volum). Circulația anuală în anii de când am introdus taxa de garanție, a scăzut dela 100 mii volume la 30 mii volume anual. Cu tot regretul nostru pentru aceasta mare scădere a mișcării, am fost siliți să introducem asigurarea cărților prin taxă de garanție din simplul motiv, că multe elemente ușurate făceau comerț cu cărțile bibliotecii și n'aveam nicio altă măsură mai potrivită pentru împiedecarea distrugerii, de care era amenințată întreaga bibliotecă de împrumutare.

b) *Sala de cetire* spațioasă și bine luminată, amenajată cu un mobilier elegant și solid, poate adăposti un număr de 60—70 cetitori. Intrarea în acest local este liberă fiecărui adult, care dorește să consulte fie un ziar sau revistă, fie vreo carte din depozitul principal sau din „biblioteca de mână”.

Odaia de sărbătoare

Sub această denumire se înțelege o colecție de opere mari lexicografice, dicționare, sau lucrări colective, monografii, etc. Aici sunt expuse numerile recente ale ziarelor, revistelor și buletinelor, ce le are biblioteca. Într'un dulăpior cu multe sertare (cartotecă) se păstrează catalogul pe fișe după numele autorului. În continuarea acestei săli se află biroul direcției, unde este celalt catalog tot pe

fișe, dar întocmit după materii și în baza sistemului zecimal, asemănător cu sistemul practicat la biblioteca universitară din Cluj. Tot în acest birou sunt păstrate în sertare închise, diferite documente și scrisori inedite, dintre cari merită să menționăm pe cel mai vechi: un document privilegiat eliberat de Capitulum din Cianad la ordinul regelui Sigismund în anul 1430. Este interesant, că prin acest act oficial este pus în posesiunea unor proprietăți din regiunea Aradului, un cutare Volcsan și băieții săi: Bogdan, Ștefan și Novac. Judecând după nume este peste orice îndoială, că e vorba de împrumutarea unei familii române. Deci actul acesta are pe lângă valoarea vechimei și importanța specială din punct de vedere național.

c) *Depozitul principal* a primit numele de „Sala A. D. Xenopol” după cum se poate ceti din inscripția pusă deasupra intrării, dela prețioasa comoară sufletească a marelui savant și istoric român, ale

cărui cărți ni se înfățișează chiar pe cele dintâi rafturi ale depozitului. O sală în lungime 26 m. în lărgime 9 m. este împărțită printr'un șir de coloane în două părți. La dreapta pe rafturi de metal sunt așezate în ordine numerică fără nicio altă grupare după specialități sau alte considerații, cărțile, iar la stânga se află în ordine de materie periodicele. Aici se colecționează ziarele și revistele, care apoi legate după ani, se păstrează cu multă grijă. O deosebită valoare reprezintă arhiva anilor 1848/49, numită după guvernatorul maghiar al Ardealului și mai târziu ministru în guvernul revoluționar al lui Kossuth, după faimosul Ladislau Csányi „arhiva Csányi”. Aproape 10 mii de acte cu-

prinde această arhivă, unde am aflat mai multe scrisori, rapoarte, ordine, apeluri, etc., redactate în limba românească și eliberate în parte de forurile oficiale române (prefecții legiunilor, Comitetul național din Sibiu ș. a.) în parte de persoane particulare. Aceste scrisori sunt publicate de d. prof. St. Manciulea în Anuarul Institutului de Istorie Națională volumul IV 1926/27. Arhiva nu este catalogată, actele însă poartă un număr de înregistrare contemporană. Ea a ajuns în proprietatea bibliotecii noastre din arhiva județului, unde a fost depusă încă în anii revoluției.

Este de prisos a mai insista asupra importanței ce-o are o bibliotecă publică de felul aceleia dela Palatul Cultural, mai cu seamă că ea este singura bibliotecă publică în sensul strict al cuvântului, în orașul acesta.

De fapt ar mai fi o bibliotecă tot publică, în clă-

direa liceului „Moise Nicoară”, dăruită de două familii nobile; de unde și-a primit și numele de „Biblioteca Vásárhelyi și Orcy”. Cum însă nici liceul și nici biblioteca nu dispun de fonduri pentru o administrare potrivită, ea este întreținută și administrată de către direcția liceului între limitele bu-

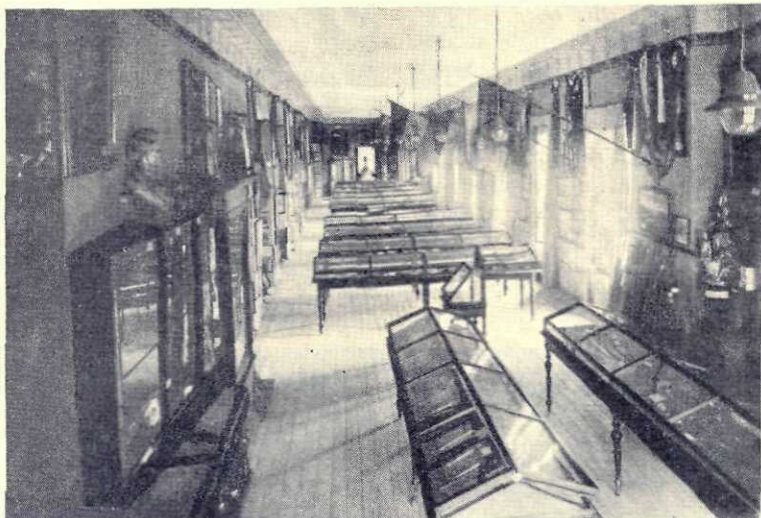
nei vouinți și a zelului de care este călăuzită actuala conducere. Dar lipsa de fonduri, prin care i s'ar putea da caracterul de publicitate, rămâne neacoperită. De aceea direcția Palatului Cultural a făcut intervenția cuvenită la Comitetul școlar al numitului liceu pentru a se transpune această bibliotecă în Palatul Cultural, unde ar fi administrată în comun cu cealaltă bibliotecă și

de către același personal. Din această concentrare ar rezulta, că la Palatul Cultural din Arad am avea a treia bibliotecă din Transilvania cu un număr de aproape 80 mii volume. Avem mare speranță că această dorință a noastră se va realiza în scurt timp.

III. SECȚIA SALILOR DE REPRESENTAȚII ȘI EXPOZIȚII.

Sala de reprezentării cu un antru pompos este una dintre cele mai frumoase săli de concert și conferințe din întreg Ardealul. Încăpătoare pentru aproape 1000 persoane, amenajată cu tot confortul unui mobilier elegant și modern,

excelează prin o admirabilă acustică apreciată de cei mai distinși artiști concertanți. Pe lângă concertele și seratele artistice vizitate de elita publicului arădan, aici au loc numeroase conferințe aranjate de societățile culturale, în scopul de a face educația masselor și a tineretului, din rândul cărora se recru-

Muzeul de relievi dela 1848—49

Sala de citre

tează în cea mai mare măsură auditorul conferințelor de Duminică. În sală se află și un aparat de proiecțiuni, mereu întrebuițat la conferințele științifice, însoțite de proiecțiuni fixe sau de film rulant. E bine să se știe, că și această sală a fost periclitată de a ajunge prada reprezentațiilor de cinematograf. Grație factorilor culturali înțelegători am putut ține departe acest pericol ispititor de Palatul Cultural și a menține și azi — după aproape două decenii — în cele mai bune condiții aranjamentul și întreg aspectul acestei minunate săli.

Sala de expoziție este pusă la dispoziția artiștilor expozanți, de obicei în lunile de toamnă și iarnă, precum și pentru aranjarea expozițiilor de primăvară. Incăpătoare și amenajată cu panouri corespunzătoare mulțumește nu numai pe pictorii și sculptorii din localitate și împrejurime, ci chiar și pe cei din Capitală sau din străinătate. În anii trecuți, când împrejurările erau mai prielnice muzeelor, expozițiile se țineau lanț și aproape fără întrerupere publicul nostru avea prilej să se bucure de frumusețile artei plastice, reprezentată de maestri cu

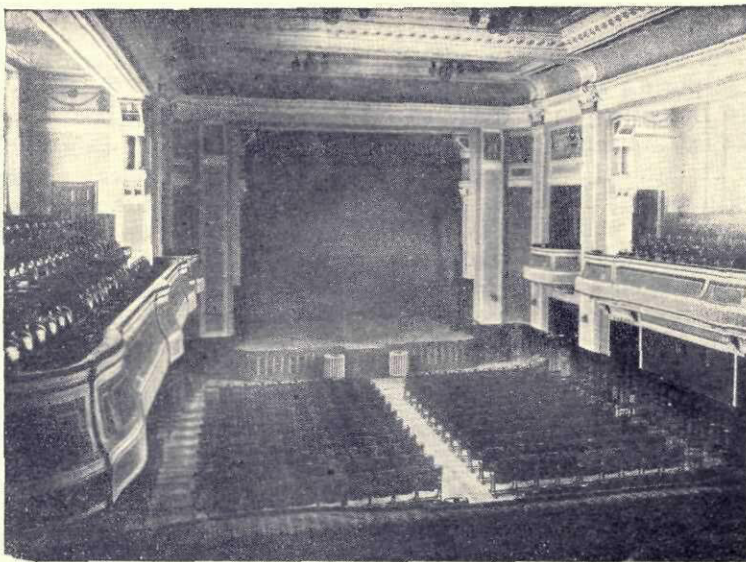
nume bun în lumea artistică. Azi expozițiile sunt mai rare, iar rezultatul acestora trist.

Condițiile de închiriere la ambele săli sunt stabilite cu un vădit scop de a veni în ajutorul artiștilor. Taxe minimale și aproape derizorii se încasează (de ex. sala de expoziție : 500 lei pe un timp de 2 săptămâni) numai ca să fie încurajată arta serioasă, azi atât de prigonită de criza economică. Inlesnirile se pot face cu atât mai ușor, cu cât proprietarul este însuși Municipiul, care întotdeauna a dat dovadă de înalta sa misiune de a sprijini manifestările culturale de pe teritoriul său.

Această icoană palidă este departe de a putea reda toate calitățile și toate valorile ce se leagă de noțiunea institutului descris mai sus. Oricât ar fi însă de neîndestulătoare această modestă descriere, ea desigur va contribui la trezirea interesului pentru Palatul Cultural din Arad, care este vrednic de admirația celor ce-l cunosc și de aprecierea vizitatorilor, cari i-au trecut pragul.

LAZĂR NICHİ

Directorul Palatului Cultural

Sala de reprezentații